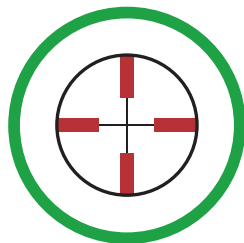

A SZICÍLIAI TRAGÉDIA

A SZICÍLIAI MAFFIA REGIONÁLIS PROBLÉMÁBÓL AZ OLASZ TÁRSADALOM EGÉSZÉT SÚJTÓ ATOKKÁ VÁLT, ÍGY MINDMÁIG FILMEK ÉS TÉVÉSorozatok VISSZATÉRŐ TÉMÁJA.

Maffia. Szicíliában és Olaszországban évtizedeken át rettegett volt e szó. Miként reflektált az olasz filmművészet a maffia, vagy ahogyan a szicíliai maffiózók nevezik saját szervezetüket, a *Cosa Nostra* („Mi ügyünk”) tevékenységére? Ez a kérdés már csak azért is érdekes lehet, mert a maffia árnyék-ként végigkísérte a *Risorgimento* („új-jászerveződés”) névvel illetett nemzeti egyesítési törekvések győzelme utáni olasz történelmet: lehetett alkotmányos monarchia, fasiszta diktatúra vagy köztársaság, a titkos társaság megőrzte regionális befolyását az olasz politika felhőrégiójában bekövetkező változások ellenére. Bár a világ úgy tudta, hogy Cesare Mori, Mussolini erőskezű prefektusa az 1920-as években kiirtotta a maffiát, az villámgyorsan újjászerveződött a II. világháborút követően. Azóta többször beharangozták a szervezet végleges meggyöngyölését vagy bukását, ám eddig az olasz kormány adós maradt ennek bizonyításával. Hogy a maffia milyen mértékben része az olasz politika félmúltjának, azt jelzi, hogy a bíróság 2018-ban tett pontot egy 25 évvel korábbi maffiaügy végére: többek mellett egy szenátort és egy csendőrtábornokot ítélték el, mert az 1990-es évek elején paktumot kötöttek a *Cosa Nostrával*.

Tekintettel a filmes feldolgozások sokszínűségére, a tematikát az eredeti maffiára, a szicíliai titkos társaságra szűkítem. Tehát amikor a maffia kifejezést használom, akkor mindvégig a „történelmi” társaságot és annak utódját, a *Cosa Nostrát* értem a maffián, és nem foglalkozom az egyéb itáliai bűnöző csoportok (a nápolyi Camorra, a calabriai 'Ndrangheta, az apuliai San-

ta Corona unita stb.), valamint a más nemzetiségű (amerikai-ír, kínai, japán stb.) maffiák filmes ábrázolásával.

HA EGY ÜZLET BEINDUL

Az olasz *mafia* szó, illetve ennek magyarosított, két *f* betűvel írott alakja Giuseppe Rizzotto 1863-ban bemutatott színdarabja óta karriert futott be. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint a szó elterjedtsége, széles körben való használata olyan titkosan, sőt illegálisan működő társaságokra, amelyeknek semmi közük a névadó eredeti szicíliai szervezethez. A szervezett bűnözés és politika kapcsolata előbb-utóbb minden régióban megjelent, így a „maffiák” is elburjánzottak. A társadalomkutatók manapság a maffián egyre kevésbé az eredeti, történelmi szicíliai titkos társaságot értik. Az utóbbi évtizedekben a tévénézők és a bűnügyi rovatok olvasói megismerkedhettek az észak- és dél-amerikai, orosz, ukrán, kínai, japán maffiával. Mi több, az I. világháború idején Tomás Masaryk és Eduard Beneš cseh emigránsok „Maffiának” keresztelték el az Osztrák-Magyar Monarchia ellen harcoló cseh emigránsok titkos mozgalmát. Ebből a példából érzékelhető, hogy a maffia szóval alapvetően olyan szervezetet illetek, amelynek jellegzetessége a titkosság és a titoktartás, bizonyos gazdasági, politikai célok (a fenti példában a függetlenség) megvalósítása érdekében. A hangsúly tehát a 19. század végén és a századfordulón nem a bűnözésen volt; az csak később kapott szerepet a társaság tevékenységében.

A történészek egyetértenek abban, hogy a Szicília szigetét behálózó titkos társaság régebbi, mint maga a *mafia* név, és egészen a középkorig kell visszafelé haladni az időben, ha meg akarjuk találni a szervezet gyökerét.

Szicília állandó célpontja volt az idegen hódítóknak: a bizánciakat arabok, normannok, németek, franciák, spanyolok követték. A 18. század története különösen viharos volt, amikor a sziget többször gazdát cserélt. Végül a francia eredetű Bourbon-dinasztia spanyol ága került hatalomra mind Szicíliában, mind Nápolyban, és a két terület Nápoly-Szicíliai Kettős Királyság néven 1816-ban egyesült, hogy aztán néhány évtized múlva az egész Bourbon-királyságot elnyelje az egységesedő Itália.

A mindenkori hódítók azonban csak a nagyvárosokat és a tengerpartot voltak képesek uralni, a sziget belsejében a lakosság ugyanúgy élte életét, mint évszázadokkal korábban. A szicíliaiak látszólag meghódoltak a mindenkori megszállóknak, de ragaszkodtak hagyományaikhoz. Nem csoda, hogy a szigetnek, miként egész Itáliának, megvoltak a maga betyárhagyományai: a zsványokra gyakran itt is hősként tekintettek, nem bűnözőként, mivel a nép felfogásában az „idegen” államtól raboltak. Nem volt ez másként 1861-ben, az Olasz Királyság kikiáltásakor sem: a szicíliai társadalom és az elit nagy része szemben állt a Savoyai-dinasztia által kieroszakolt egyesítéssel. A szicíliai arisztokrácia, nemesség és főpapság az „északi” liberális államtól és a parasztmozgalmaktól egyformán rettegvé megszilárdította formális és informális hatalmát a szigeten. A két országrész elitje megkötötte a maga alkuját, amelyet Giuseppe Tomasi di Lampedusa kiválóan ábrázolt *A párdúc* című regényében: a régi elit megőrzi hatalmát és intézményeit, cserében passzívan bár, de elfogadja az egységes olasz államot.

A MAFFIA, HŐSKORA”

A 19. század végén olaszok százezrei vándoroltak ki az Egyesült Államokba, elsősorban a szegény Dél-Itáliából. A szicíliaiak és dél-itáliaiak magukkal vitték hagyományaik, beleértve az *omertát* (a hallgatás törvénye) is, amely szerint az állammal és annak erőszakszervezeteivel való minden együttműködés kizárt és büntetendő. A spanyol, pápai, osztrák és Bourbon-rendőrállamok évszázados tapasztalatai alakították ki ezt a mentalitást,

amely azonban a demokráciával már nem összeegyeztethető. Ez összezárta az olasz közösségeket, de bizalmatlanságot szült a fogadó társadalom oldaláról, amely tele volt bevándorlás-ellenes előítéllettel. 1891. március 14-én New Orleans véres olaszellenes lincselés helyszíne volt: a tömeg, amely felháborodott a helyi rendőr-főnök meggyilkolásával vádolt olasz bűnözők felmentésén, betört a börtönbe, kihurcolt 11 olasz foglyot, és meggyilkolta őket. (ez a lincselés ihlette az 1999-es *Vendetta* című filmet). Az „olasz” és a „bűn-

„Látszólag meghódoltak a megszállóknak” (Francesco Rosi: Salvatore Giuliano)

zés” közé egyenlőségjel került az amerikai közvélemény széles részében.

Nem csoda, hogy az első némafilmet, amelynek a maffia a témája, az Egyesült Államokban forgatták. Wallace McCutcheon 1906-os filmjében (*A fekete kéz*) az olasz maffiózók elrabolják egy hentes lányát, és váltságdíjat követelnek a visszaadásáért. A hentes azonban öntudatos polgárként nem hajlandó fizetni, hanem értesíti a rendőrséget, akik lecsapnak a bűnözőkre, és kiszabadítják a lányt. A 11 perces némafilm épített az olaszokkal szembeni előítéletekre: a szereplők

jellegzetes bajuszt viselnek, sokat gesztikulálnak, a maffiózók pedig borozgatva sütik ki aljas tervüket, és a gyerekrablást követően is látványosan töltik magukba a bort. Az italnak itt különös jelentősége van: összekapcsolódik a korabeli amerikai „puritán” erkölcsnevesítő mozgalomban „démonként” ábrázolt alkohol a bűnözéssel és a primitívnek tartott, nevelésre szoruló bevándorlókkal. Az öntudatos, félig már amerikai polgárként viselkedő hentes és az egyébként meglehetősen pitiáner gengszterek öltözékének különbözőségében is tetten érhető az értékítélet: előbbi részben szakmai, részben polgá-

rius viselete ellentétben áll a sötét képű maffiózók rongyosabb, a népi olasz viselethez közelebb álló öltözékével. Ha a film mint művészeti ág egyik feladatának az edukációt tekintjük, akkor *A fekete kéz* alkalmas volt ennek ellentétéként a még kevésbé integrált olaszokkal szembeni előítélet terjesztésére.

A szesztilalom elvileg két legyet ütött volna egy csapásra: a társadalom morális és egészségügyi állapotának javulását és a bevándorlók „jó amerikaiává” nevelését, természetesen a protestáns értékek alapján. Az 1920-ban életbe léptetett prohibíciós törvény azonban súlyosan elvétette eredeti célját: sorra alakultak a *speakeasy* néven elhíresült titkos bárók, és az olasz, ír, német, zsidó maffiózók új nemzedéke igazi monopolkapitalista logikával trösztökbe tömörült, érdekei érvényesítésére. Ekkor született meg *A Keresztapából* jól ismert maffiafőnök-karakter, aki kifogástalanul öltözködik, panamakalapot és öltönyt visel, szivart szorongat ujjai között, és akihez kézcsókra járulnak a férfi családtagok meg a „becsületes emberek”.

A filmbeli keresztapák külsejét olyan maffiafőnökök ihlették, mint Lucky Luciano vagy éppen a kisebb súlyú, bár a populáris kultúrában ismertebb Al(fonso) Capone, akik tudták, hogy a stílus

maga az ember, ezért – a régi banditák-tól eltérően – adtak az öltözködésre, a reprezentációra. Nem véletlen, hogy a szicíliai eredetű maffiózók szerepelnek a legtöbb amerikai maffiafilmben (*A Keresztapa*-trilógia, *Corleonétól Brooklyn-ig*, *Bronxi mese*), más filmek pedig a végyes, olasz-amerikai családi és maffiakapcsolatokat helyezték a filmek középpontjába, mint a *Véres kapcsolatok* (1968) vagy *A testvériség* (1968).

FEKETE ÉS VÖRÖS

Míg a maffia fénykorát élte az Egyesült Államokban, addig Olaszországban a fasiszmus éveiben a szervezet a föld alá kényszerült. Mussolini a sziget prefektusává Cesare Morit nevezte ki, aki erőskezű, sőt kegyetlen eszközökkel látott neki a sziget megtisztításához. A Paviából származó Mori felismerte a korábbi észak-olasz rendőrtisztviselők alapvető szemléleti hibáját: a maffiát egyszerű rendőri, nem pedig társadalmi és kulturális kérdésnek tekintették. Az

„Megvoltak a maga betyárhagyományai”

(Cesare Mori, a vasprefektus – Vincent Perez)

új prefektus rájött, hogy ha az állam győzni akar ebben a harcban, akkor el kell nyernie a szicíliai lakosság bizalmát. Ha ez sikerül, semmi nem állhat, ahogyan mondta, a „harcos, a savoyai, a fasiszta Szicília” álma megvalósulásának útjába. Az éjszakai tömeges letartóztatások, egész családok és lakónegyedek deportálása mellett Mori ezt a célt a parasztság körében végzett kampánnyal vélte megoldhatónak. Az erőteljes fellépésnek volt hatása: a szicíliai nagybirtokosok egyre nagyobb része kollaborált a fasiszta rendszerrel. Mori harcát két olasz filmben is megörökítették: a Pasquale Squitieri által rendezett *Vasprefektus* (1977) és a RAI tévésorozat, a *Cesare Mori, a vasprefektus* (2012) állított emléket a fasiszta bürokratának, aki ténylegesen sokat tett azért, hogy kiérdemelje a szicíliai parasztoktól a kedveskedő „parasztprefektus” jelzöt. A maffia elleni harc és a szicíliai fejlődés érdekében tett szolgálata miatt sokan hajlamosak megbocsátani neki, hogy mégiscsak

Mussolini rendszerét szolgálta, igaz, a rendszer kezdetén és végén szemben állt a Duce politikájával.

A maffia az 1943-as amerikai partra szállással lépett ki a homályból. Néhány évig a titkos társaság az olasz történelem főszereplője lehetett. Az olyan maffiózók, mint a Don Calòként elhíresült Calogero Vizzini, Villalba polgármestere, aki a Kereszténydemokrata Párt helyi erős embereként és megbecsült tagjaként hunyta le szemét 1954-ben, élvezték a hidegháború első éveiben az amerikai hatóságok és az olasz jobboldal rokonszenvét. A fasiszmus bukása után társadalmi forradalom fenyegetett Délen, és az amerikai megolvasz hatóságok úgy vélték, hogy a kommunista fenyegetéssel szemben még mindig a maffiózó *luparája* (farkasölő puskája) a legbiztosabb védelem.

A maffia ezen „hőskorát” több olasz film megidézte. Mindenekelőtt ki kell emelni – már csak a főszereplő karaktere miatt is – a Salvatore Giuliano személye által inspirált filmeket. Francesco Rosi *Salvatore Giuliano* című

1961-es és Michael Cimino *A szicíliai* című 1987-es (amerikai) filmje a sokak által Szicília hősnéek ábrázolt maffia-vezér életét ábrázolja. Ugyanebből a témából Lorenzo Ferrero zeneszerző operát szerzett.

Mivel érdemelte ki Giuliano az érdeklődést? Egyrészt sokan afféle Robin Hood-ot láttak benne, aki a gazdagoktól rabol. Valójában rabolt mindenkitől, kivéve bajtársai családját. Csak annyiban volt igazság a mendemondában, hogy a fasizmus éveiben érinthetetlennek tekintett szicíliai arisztokráciát is fosztogatta, és a botrányos eseteket a lapok felkapták. Másrészt fiatalon, mindössze 28 évesen halt meg egy összecsapás során. Harmadszor, sorsa tragikusan összefonódott az ekkori szicíliai politikával. Giuliano belekeveredett a titkos szicíliai szeparatista mozgalomba, amely 1945-47-ben komolyan fegyverkezett, hogy egy kommunista választási győzelem esetén kiválik Olaszországból. Giuliano azonban súlyos hibát követett el azzal, hogy 1947. május 1-jén egy kommunista népgyűlés résztvevőit halomra lövette, köztük parasztokat, aszszonyostul, gyerekestül. A Purtedda dâ Ginestra-i mézárálás már a szeparatista mozgalomnak is sok volt, és az olasz közvélemény Giuliano fejét követelte. Hogy a maffia végül is „átadta Giuliano

fejét” (annál is inkább, mert a fél-zsvány, fél-gerilla parancsnok túlon túl is sokat tudott a maffiának a korabeli olasz jobboldal vezetői köréhez fűződő kapcsolatairól), vagyis ők „dobták-e fel” a csendőrségnek, és pontosan ki adta le rá a végzetes lövést, honnan, a bűvóhelyét bekerítő csendőrök-e, vagy más, mai napig Szicília megoldatlan rejtélye.

PUSKA ÉS PÉNZ

A maffia és a társadalmi forradalom konfliktusával indul a *Corleone* című 1978-as film. A filmet ugyanaz a nápolyi születésű rendező, Pasquale Squitieri jegyzi, mint a *Vasprekettus*-t és megannyi maffiás, camorrás, valamint dél-itáliai témájú filmet. A *Corleone* bemutatja a szicíliai parasztleány, Vito Gargano maffia-vezérré emelkedését. Gargano barátja, Michele Labruzzo kommunista agitátor lesz, aki a háború után lelkesen vezeti a szegényparasztokat és cselédeket De Micheli báró földjére. A háború után a parasztok jogosan érezték úgy, hogy részesedniük kell a hatalmas latifundiumokból, hiszen ők dolgoztak, izzadtak rajta évszázadokon át a tűző „afrikai” nap alatt, amíg uraik Palermóban és Nápolyban heverésztek. Csak-

„Hiába vágják le egy-két csápját”

(A szicíliai lány – Marco Amenta: Veronica D'Agostino)

hogy Labruzzo nem számol azzal, hogy nem a Szicélián kívül él, nem sok vizet zavaró báró és családja az igazi ellenség, hanem a maffia, amely az „urakat” védelmezi. A jószágigazgató, egyúttal helyi „becsületes ember”, Don Giusto fegyvereseivel védi a latifundiumot a „vörösöktől”. Don Giusto joviális szavakkal próbálja eltéríteni Labruzzót szándékától. „Tisztellek, mert parasztok fia vagy” - mondja a fiatal forradalmárnak dicséretbe burkolt fenyegetéssel.

Labruzzo lelkesítő beszédet intéz a tömeghez, amelyre puskacsövek szegeződnek. A néző már egy új Purtedda dâ Ginestra-i mézárálásra számít, de végül a konfliktus feloldódik, amikor a „közrendű maffiózók” belátják, hogy a parasztok értük is küzdenek, és eldobják a puskájukat. Don Giusto azonban zsarolással ráveszi Garganót a barátja meggyilkolására. Gargano egyre feljebb emelkedik a maffiában, építési vállalkozások irányítójaként, közmunkák elosztójaként részese lesz a háború utáni „olasz csodának”, köszönhetően egy másik barátjának, egy kereszténydemokrata képviselőnek. Egy alkalmas pillanatban leszámol Don Giustóval, és helyére lép a szervezetben. Ám a siker nem tart örökké: bár a bíróság felmenti súlyos

bűnök (gyilkosságra és gyerekrablásra felbujtás, zsarolás, vesztegetés) vádja alól, hála a kereszténydemokrata politikai kapcsolatainak, ám bekövetkezik ugyanaz, mint Giuliano esetében: az olasz politikában a széljárás megváltozik, Gargano tettei miatt a jobboldali kormány bekeményít, mire a maffia is „leírja Garganót”. A nemrég nagyra becsült maffiavezér nagy titkok tudójaként kényelmetlenné válik, ezért villámgyorsan a táplálkozási lánc aljára kerül, és végül kisfia szeme láttára végeznek vele.

Egy Vizzini-féle karakter jelenik meg az 1968-as *Mint a bagoly nappal* című maffiatörténetben. A filmet az a Damiano Damiani rendezte, aki az 1980-90-es évek népszerű *Polip*-sorozata révén lehet leginkább ismerős a magyar néző számára. A cselekmény az 1960-as években, az „olasz gazdasági csoda” éveiben játszódik. Megváltozott a gazdasági, társadalmi környezet, és így a maffiózó karaktere is: már szó sincs a Salvatore Giuliano-féle „primitív lázadóról” (Eric Hobsbawm történész fogalmával), aki gyilkol ugyan, de lelkét nemes érzések hevítik, úgymint a bajtársak és családjuk védelme, a lokálpatriotizmus, a női becsület megóvása. A puszka helyett a pénz diktál, a szenvedélyek átadják helyüket a nyers üzleti érdekeknek, párhuzamosan azaz, ahogyan Olaszország, és benne Szicília a konszolidáció útjára lépett.

A nagyhatalmú maffiózó, Don Mariano kezében tartja a kisvárost. Akárcsak Gargano, ő is a közmunkák elosztásával tartja fenn uralmát, és kész átlépni minden jogi és politikai intézményen, ami fenyegetné. A kisváros lakossága atyaként néz fel rá, és hajlongva, integetve köszöntik, amikor megjelenik az erkélyen. A film felveti az északi politikai elit felelősségét is, amelynek jól jön, hogy a polgármester magára vállalja a szociális gondoskodást. A Franco Nero által alakított fiatal, ambiciózus, észak-olasz csendőrkapitány hiába akarja együttműködésre bírni a kisváros lakosait. Mindenki valamilyen szinten Don Mariano lekötelezettje, vagy a közmunka, vagy a segély, vagy egyéb támogatás (például ajánlás egyetemi felvételire) révén. A maffiózó sajátos etikát képvisel: szerinte a gyilkosság csak akkor bűn, „ha az illető valóban ember volt”. Az emberiséget öt fokozatba osztja, amelynek elítjét

az „egész emberek” alkotják, legalját pedig a „hápgó kacsák”. Mindezt nem tartja ellentétesnek a vallásossággal, hiszen ő minden vasárnap ott van a misén, és maga is buzgón adakozik az egyház számára.

Az emberbarát csendőrkapitány két tűz közé kerül. Egyik oldalon a bizalmatlan kisvárosiak állnak, másik oldalon a régi vágású csendőr, aki az 1945 előtti nevelés jegyében a „tartóztassunk le mindenkit, aki gyanús” szemléletét követi, és az antifasiszta ellenállásért egykor letartóztatottakat egy kalap alá veszi a bűnözőkkel. A kapitány – megtapasztalva, hogy nem képes érvényt szerezni a jogrendnek – végül felörlődik a harcban.

A FORDULAT

Az „olasz gazdasági csoda” évtizedében a maffia beette magát az olasz állam szervezetébe. Az 1980-as években az észak-olasz közvélemény egyre kevésbé legyinthetett a témára, mint valami déli jelenségre: a szervezet beépült Milánó bankjaiba és vállalkozásaiba. Egyre kevésbé lehetett a maffiára olyan titkos mozgalomként tekinteni, amely kizárólag Szicília érdekeit védelmezi afféle illegális lobbisoportként. A maffia a legközönségesebb bűnök útjára lépett, és most már nem regionális vagy társadalmi, hanem rendőri kérdésként kezelték. A *pentitók*, azaz a kiugrott, az *omerta* törvényét megtörő maffiózók révén a hatóságok egyre több információt szereztek a titkos szervezetről, aláásva tekintélyének fő forrását, a titkosság misztikumát. Damiano Damiani nagy sikerű sorozata, *A polip* talán minden más filmnél többet tett a maffia titkainak leleplezéséért és ezzel az ellené vívott küzdelemért. A sorozat első évadát 1984-ben készítették. A nézők négy évadon át izgulhatták végig a maffia elszánt ellenfelének, Corrado Cattani felügyelőnek a maffia-ellenes hadjáratát, majd az 5. évadtól, Cattani halála után Davide Licita nyomozó és Silvia Conti bírónő folytatja a harcot, egészen a 10. évad végéig, 2001-ig.

Már a sorozat címe jelzi a küzdelem reménytelenségét: hiába vágják le a polip egy-két csápját, miként a puhatestű tengeri ragadozó, a maffia is újranöveszti végtagjait. A film keresztmetszetet ad a maffiáról, érzékelte, hogy nem csupán primitív,

szadista bűnözők bandájáról van szó, hanem egy jól felépített, a társadalom minden rétegében jelen lévő szervezetről: vannak a maffiának ügyvédei (Terrasini), az első három évad elegáns Don Mariano-szerű „főgonosza”), bankárjai (Carlo Antinari, Tano Cadditi), politikai kapcsolatai (Salimbeni szenátor), és persze rengeteg kis hal, valamint együttműködő. A film alapvetően rendőri kérdésnek tekinti a maffia létét, de az első évadban Cattani felügyelő egy tévéinterjúban történelmi áttekintést nyújt a maffiáról, és pedzegeti, hogy maguk a polgárok tehernének a maffia ellen. Ezzel utal arra, hogy a maffia végső soron a hallgatás kultúrájában gyökerezik, amelyet az évszázados megpróbáltatások, idegen megszállások alakítottak ki a szicíliai társadalomban. A riporter visszakérdez: a felügyelő besúgásra ösztönzi-e az állampolgárokat? Cattani azt válaszolja, hogy a rendőrség nem megoldás mindenre – ha az állampolgárok maguk nem érzik szükségét a törvény betartásának, akkor a rendőrség is tehetetlen.

Az 1990-es években már egyre nyíltabban lehetett ábrázolni a szicíliai maffiát, és a filmrendezők nem is mulasztották el ezt a lehetőséget. Tévéfilm örökítette meg a maffia halálos elenségének számító Giovanni Falcone bíró küzdelmét és példátlan brutalitással történő 1992-es meggyilkolását, amely a szervezet elleni rendőri harc új fejezetét nyitotta meg (*Falcone*, 1999). A 90-es években az állam és a maffia viszonya elfajult, maga II. János Pál pápa is felemelte szavát a bűnszervezet ellen. A téma utolsó darabja, a 2008-as *A szicíliai lány*. A szicíliai maffia mint filmtéma tehát túlélte a szervezet fénykorát. (A nápolyi *camorra* viszont nagyon is aktív maradt, lásd a *Gomorra* dokuregényként, mozi-filmként, majd tévésorozatként elért sikerét.) Habár mára a szicíliai maffia presztízse megingott, köszönhetően részben saját erőszakosságának, a 90-es évek robbantásos merényleteinek, részben pedig az ügyészek, bírák, rendőrök hatékony munkájának, de mindaddig, amíg Dél-Olaszország nem zárkózik fel teljesen az Északhoz, a maffia az olasz állam számára potenciálisan probléma, és így a társadalom problémáira fogékony filmesek számára izgalmas téma marad. •